

1994.H/u12-13 Utam a szemiotikai szövegtanhoz:

12. 1988 – 1989. A multimediális irányultság kezdeti időszaka. 13. 1990 – 1991. A szemiotikai textológia koncepciójának végleges kialakítása felé. In: *Szemiotikai szövegtan 7. A multimediális kommunikátumok szemiotikai textológiai megközelítéséhez*, szerk.: Petőfi S. János, Békési Imre és Vass László. Szeged, JGYTF Kiadó, 157–174.

0. A szövegtani kutatás általános kérdései

Máté Jakab: Elméletek, irányzatok, módszerek. III. A nyelvtudomány (vázlatos) története az ókortól a 19. század elejéig
Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003. 355 p.

1. Az ismertető munkája MÁTÉ JAKABnak a nyelvtudomány történetét tárgyaló harmadik kötete: A nyelvtudomány (vázlatos) története a 19. század elejéig. Az első két kötet és a harmadik összefüggéséről a szerző az Előszóban így tájékoztat: „A sorrendet a kényszer szülte. Először csak a 19. és a 20. századi nyelvtudomány megírására gondoltam, ami el is készült, de az I. és a II. emelet alól hiányzott a földszint. Íme, utólag ez is megszületett” (7).

Erről a harmadik kötetről is elmondhatjuk, hogy átfogó fejlődésrajz az egyetemes nyelvtudomány első nagy korszakáról. Tárgyalásrendje helyénvaló, mindenképpen elfogadható. Így a kötet jól tájékoztatja az olvasót a jelentős korszak nyelvtudományának nagy kérdéseiről, mozgásirányairól.

Ezt bizonyítja a kötet fejezetbeosztása is (a fejezetcímek után a zárójelben szereplő megjegyzések tájékoztató példák): Előszó, Bevezetés, I. A „nyelvészkedés” kezdetei, II. Az ókori görög nyelvészet fejlődési útja (Platón, Arisztotelész, Az alexandriai iskola), III. A római nyelvészet kialakulása és eredményei, IV. A kínai nyelvtudomány kezdetei és eredményei, V. Az ókori (görög-római) nyelvtudomány utóélete (Szent Ágoston), VI. A középkor nyelvtudománya (az 5. századtól a 12. századig) (az antik örökség, az arab nyelvtudomány), VII. Az európai nyelvtudomány a 12. századtól a reneszánsz, a humanizmus és a reformáció korában, IX. A racionalizmus és az empirizmus (a 17. és a 18. század nyelvtudománya (a Port-royali grammatika, Leibniz), X. Az összehasonlító-történeti nyelvészet forrásai és közvetlen előzményei, XI. A magyar nyelv a 17-18. századi összehasonlító nyelvészetben (Sajnovics, Gyarmathi, Révai, Verseghy), XII. Rövid kitérítés a magyar nyelvújítási mozgalomra.

MÁTÉ JAKAB munkájával kiteljesedik a tőle kezdeményezett nyelvtudomány-történet, a fejlődésmenet egésze. Kötete jól kapcsolódik a megelőző kettőhöz. A szerző itt is ugyanazokat a szintetizáló elveket követte. Vizsgálati szempontjai jók és produktívak, és megfelelnek a historizmust is magába foglaló elméletek elveinek. Mindez itt azért is kiemelendő érdeme a szerzőnek, mert a tárgyalt korszak tartalma, taglalási lehetőségei sokkal nehezebbek, rejtettebbek avagy bonyolultabbak, mint a 19. és a 20. századé.

Mindezekről a kérdésekről, a szóban forgó problémák megoldási módjairól, lehetőségeiről és elsősorban tudománytörténeti felfogásáról alkotott véleménye, felfogásának sajátosságai alkotják ismertetésünk tényleges tartalmát, ami egyben alap érdemeinek számbavételéhez is.

2. Az idetartozó kérdésekről nem egy esetben maga a szerző tájékoztat. Így például arról a nehézségről, hogy több mint két évezred nyelvtudomány-története sokkal szer-teágazóbb, emiatt e nagy periódus „szétfutó szárait sokkal nehezebb egységes nyalábbá fűzni, mint a 19. vagy a 20. század sokszínűsége ellenére is egységre törekvő, olykor egymásnak feszülő irányzatait” (7). És hogy mi a megoldás, arról a szerző így tudósít: „éppen ezért, ahol a téma jellege engedett az egységbe foglalásnak, ott azt megtettük (modisták, Port-Royal stb.), ahol nem, ott az időrendet próbáltuk érvényesíteni, bár sok-szor kényszerültünk az előre- és visszatalálás módszerének alkalmazására” (7).

MÁTÉ JAKAB történeti vizsgálatai sikeresen egyesítik a témabeli megközelítést a változások, a fejlődés lineáris perspektívájával, ami az olvasóban a több mint két évezre-des nyelvtudomány elsődlegesen holisztikus szemléletét alakítja ki.

Ezzel függ össze az is, hogy vizsgálatai nem korlátozódnak az elméletek és mód-szertanok pusztá számbavételére, hanem be is mutatja, részletkérdések megemlítéséig el-menően leírja, jellemzi őket, és így jut el sokatmondó következtetések levonásához. És ezek a következtetések a szerző higgadt, egyben mérésékelt modern felfogását tükrö-zik, olyant, amely mentes minden elméleti túlzástól, mindazoktól, amelyek oly annyira jellemzőek a 20. század utolsó évtizedének nyelvtudományi gondolkodásmódjára.

Ennek a mérsékelt hozzáállásnak, viszonyulásnak a megvilágítására érdemes sokat-mondó ellenpéldaként megemlíteni, hogy az összehasonlító-történeti nyelvészet struktu-ralista és posztstrukturalista bírálata gyakran olyan apriorisztikus elméleti rendszerek ki-dolgozásában kulminált, amelyek még annyira sem voltak bizonyítottak, mint amennyire igazolt volt a bírált összehasonlító-történeti nyelvészet elmélete.

Ez a higgadság nyilvánul meg a szerző részéről például a jelentős tudománytörté-nész, THOMAS KUHN felfogásának a megítélésében. Ehhez a szerző kiindulópontja az, hogy „Kuhn a struktúrákként értelmezett paradigmák között meglehetősen merev hatá-rokat állít fel”, ami nemcsak megkérdőjelezi, hanem egyenesen kizárja a régi létét az új minőségében, emiatt „a paradigmák egymásutániségében a megszakítottság, a diszkonti-nuitás lesz a döntő” (3). Ettől eltérően a szerző úgy véli, hogy „a fejlődés a megszakított-ság (diszkontinuitás) és folytonosság (kontinuitás), a »megtartva meghaladás« egysége révén valósul meg” (38). Mindebből a szerző arra következtet, hogy „a fejlődésben a megszakítottság (diszkontinuitás) viszonylagos, a folyamatosság (kontinuitás) abszolút” (38).

A szerzőnek a nyelvtudomány történetére vonatkozó felfogásának egyik sajátossá-ga abból fakad, hogy ő maga aktív művelője volt az elméleti és az alkalmazott nyelvé-szetnek, ami lehetővé tette számára, hogy az itt kiérlelt elveket a nyelvtudomány történe-tének megírásához szükséges megközelítési lehetőségként hasznosítsa.

Érdemes megemlítenünk azt is, hogy a nyelvtudomány történetére vonatkozó felfo-gásában teleologikus szemlélet húzódik meg, amit az is igazol, hogy szerinte „a nyelvé-szet historiográfusa nem egyszerűen csak a múltat akarja munkájával felidézni, hanem a múlt feltárásával a jelenen át a jövő távlatait is” (9).

Tudománytörténeti felfogásában a nyelvtudomány státusának a megítélése is meg-nyilatkozik. A szerző erről szólva megállapítja, hogy a nyelvtudomány története arról ta-núskodik, hogy „a nyelvtudomány önállóságáról, autonómiájáról csakis viszonylagos ér-telemben beszélhetünk... ugyanúgy viszonylagosnak tekinthetjük a nyelvészeti nyelvé-szet létét is anélkül, hogy jogosultságát egy pillanatra is megkérdőjeleznők” (12). Mind-

ez nála összefügg a kutatás módszerének interdiszciplináris, sőt multidiszciplináris jellegének elismerésével.

3. Kötetéből konkrét nyelvtudományi ismeretként, tényként mint tájékoztató példát, avagy éppen mint érdekességet a „physis-thesis” elméletet, a sokáig, a jelenig kitartó vitatott kérdést említhetjük meg, aminek lényege a szerző megfogalmazásában az, hogy „egy adott dolog és neve között van-e szerves (organikus) kapcsolat, vagy egyszerűen konvención (megegyezésen) alapul” (51). Ez a vita tulajdonképpen a pitagoreusok és a szofisták között kezdődött el. És ez is arra hívja fel figyelmünket, hogy az antik görög filozófusok érdeme, hogy a nyelvnek erre „az igen lényeges aspektusára irányították a nyelvészet művelőinek figyelmét” (52).

Ez a kérdéskör olyan kiváló filozófusokat is foglalkoztatott, mint Platón, „aki Kratülosz című dialógusát szentelte ennek a problémának a megvilágítására” (52).

Az ókori nyelvtudomány egy másik itt említett kezdeményezése az Arisztotelész nevéhez fűződő, a mára úgy-ahogy kifejtett nyelvi univerzálék lehetőségének és szükségességének az állítása, amihez kiindulópontja az, hogy az emberi gondolkodás törvényei nagyjából mindenütt azonosak és általánosak. Ez vezette Arisztotelészt arra a felismerésre, hogy lehetséges egy univerzális nyelvtan létrehozása (60).

4. MÁTÉ JAKAB tudománytörténeti szintézisének harmadik kötete ugyanúgy, mint az első kettő jól sikerült összegezés.

Bizonyítja ezt az is, hogy itt is sikerült egyesítenie az informativitást az alapossággal. És kreatív módon használt fel egy igen gazdag nemzetközi szakirodalmat.

Egy másik érdeme abból fakad, hogy igyekezett az ókori nyelvtudományban későbbi elméletek elődeit, avagy éppen kezdeményezőit keresni és felfedni. Így például megállapítja, hogy Peirce Szent Ágostonnak a jelről alkotott felfogását a 19. század végén és a 20. század elején felújította, újratárgyalta.

Míndezek mellett jó lett volna kapcsolatot teremteni a nominalizmus és a realizmus egykori sokat vitatott felfogásai és néhány mai elmélet (például a kognitívitás) között.

Ez a harmadik kötet a hozzáértésnek, kompetenségnek olyan szintjét képviseli, ami jogosan elvárható egy olyan szakembertől, mint amilyen az ezen a területen jól ismert, valóban szakavatott szerző.

Érdemeiből következik, hogy hasznos tankönyv, kézikönyv lehet hallgatók számára és ugyanúgy minden lehetséges érdeklődő számára.

Paul Schweiger

La linguistique textuelle dans les études françaises

Actes du colloque de Debrecen publiés par István Csűry

Studia Romanica de Debrecen, Series Linguistica, fasc. VI.

Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2001. 187 p.

A francia nyelvű kötet az 1999. novemberében Debrecenben, *Szövegnyelvészet a francia tanulmányokban* címmel megrendezett konferencia előadásai alapján készült, melyek a szöveg, illetve a szövegnyelvészet témakörére épültek. Ez a mégoly egyértelműnek látszó terminus számos értelmezést tesz lehetővé, s a kötet nagy erénye, hogy sikerrel mutatja be ezeknek az értelmezési lehetőségeknek a széles körét, így a szöveg ex-